
Pedagogų pasiskirstymo Lietuvos pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose įtaka švietimo institucijų kaitai

Valdas Pruskus

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Saulėtekio al. 11,
LT-2040 Vilnius*

Straipsnyje analizuojama pedagogų pasiskirstymo pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose įtaka švietimo institucijų kaitai. Aptariamas mokytojų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes, išsilavinimą, pedagoginio darbo stažą, kvalifikaciją ir jį lemiantys veiksniai. Pasirinktų rodiklių pagrindu išryškunami pasiskirstymo ypatumai ES šalių kontekste.

Raktažodžiai: švietimo sistemos struktūra, pagrindinė ir vidurinė mokykla, mokytojų pasiskirstymas pagal lytį, amžiaus grupes, išsilavinimą, pedagoginio darbo stažą

Sparčiai tobulėjant technologijoms, vykstant visuotinei ekonomikos globalizacijai, nuolat didėjant darbo jėgos judrumui, vienu iš svarbiausių pažangos veiksnių tampa gerai organizuotas švietimas. Švietimo sistemos ir jos organizacinės sąrangos tobulinimas yra prioritetinė užduotis ir Lietuvos švietimui. Tačiau neabejotina yra socialinio gyvenimo pokyčių įtaka švietimo sistemos transformacijos kryptiai ir pobūdžiui, taip pat atskirų jos institucijų kismui.

Pagrindinė ir vidurinė mokykla yra bazinės švietimo institucijos, kurios sudaro sąlygas įgyti atitinkamą išsilavinimą. Savo ruožtu mokytojas yra svarbiausias švietimo paslaugų teikėjas. Nuo jo kvalifikacijos, sociokultūrinio pasirengimo priklauso ne tik teikiamų paslaugų kokybė, bet ir konkrečios švietimo institucijos realios galimybės deramai atlikti savo funkcijas. Mokytojų pasiskirstymas pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose kaip tik ir padeda geriau suvokti konkrečios švietimo institucijos funkcionavimo sąlygas ir aplinkybes, realias problemas, kurios trukdo pačioms institucijoms atsinaujinti ir provokuoja ieškoti adekvačių sprendimų.

Analizės objektas – pedagogų pasiskirstymas Lietuvos pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose. Analizuojami mokytojų pasiskirstymo rodikliai, apie kuriuos turime daugiau ar mažiau patikimus duomenis:

1. Pasiskirstymas pagal lytį.
2. Pagal amžiaus grupes.
3. Pagal išsilavinimą, stažą ir kvalifikaciją.

Analizės tikslas – pasirinktų rodiklių pagrindu nustatyti Lietuvos mokytojų pasiskirstymo pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose ypatumus ir jų įtaką pagrindinio ir vidurinio mokymo lygmenų švietimo institucijų plėtrai ES šalių kontekste.

Uždaviniai:

1. Remiantis turimais duomenimis nušviesti vyraujančias mokytojų pasiskirstymo tendencijas. Tai padėtų geriau suvokti Lietuvos švietime vykstančius procesus ir kritiškiau vertinti puoselėjamas nuostatas bei priimti labiau strateginius sprendimus, siekiant optimizuoti švietimo institucijų veiklą.

2. Minėtais rodikliais pasilyginti mokytojų pasiskirstymą su ES šalimis; tai suteiktų papildomų argumentų vykdant mokyklų tinklo pertvarką ir siekiant užtikrinti deramą švietimo sistemos finansavimą.

Metodas – statistinių duomenų lyginamoji sociologinė analizė.

PAGRINDINĖS IR VIDURINĖS MOKYKLOS PEDAGOGAI

Pagrindinės mokyklos. Pagrindinės mokyklos (5–10 klasė) sudaro beveik ketvirtadalį visų bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų. Pagrindinį išsilavinimą jaunimas įgyja ir jaunimo mokyklose, kurių 1999 m. buvo 24 (tik viena iš jų veikė kaime). Taip pat mokyklose, dirbančiose pagal profesinio mokymo 1-osios pakopos programas, suteikiančias galimybę įgyti pagrindinį išsilavinimą ir profesinę kvalifikaciją.

Didesnė dalis pagrindinių mokyklų veikia kaime. Tai matyti iš 1 lentelėje pateiktų duomenų.

Kaip rodo statistiniai duomenys, nors bendras mokyklų skaičius 1990–1999 m. didėjo, tačiau pagrindinių mokyklų kiek sumažėjo: nuo 27,3 proc. 1990–1991 m. m. iki 24,5 proc. 1998–1999 m. m. Didesnė jų dalis veikia kaime, bet ir čia, nors ir nedaug, jų sumažėjo nuo 35,5 proc. 1990–1991 m. m. iki 33,9 proc. 1998–1999 m. m. Iš dalies tai lemia ta aplin-

1 lentelė. Pagrindinių mokyklų pasiskirstymas mieste ir kaime 1990–1999 m. [1: 506–507]

	Iš viso		Mieste		Kaime	
	1990–1991	1998–1999	1990–1991	1998–1999	1990–1991	1998–1999
Mokyklų	2157	2375	561	781	1596	1594
Iš jų:						
pagrindinių	590	583	23	42	567	541
Pagrindinės sudaro % nuo bendro mokyklų sk.	27,3	24,5	4,1	5,4	35,5	33,9

kybė, jog dėl sumažėjusio švietimo finansavimo apskritai neplečiama pagrindinių mokyklų statyba. Be to, vis daugiau tėvų, siekiančių suteikti vaikams kokybišką išsilavinimą, stengiasi juos įtaisyti į bendrojo lavinimo vidurines mokyklas, veikiančias mieste, kur jos geriau finansuojamos ir remiamos.

Dėl socialinių-ekonominių bei demografinių pokyčių gausėjant gyventojų miestuose, sparčiai auga pagrindinių mokyklų skaičius. Nuo 1990 m. iki 1999 m. mieste pagrindinių mokyklų beveik padvigubėjo, nors jos sudaro nedidelę dalį viso mieste veikiančių mokyklų skaičiaus (apie 5 proc.). Tuo tarpu kaime pagrindinės mokyklos sudaro beveik trečdalį čia veikiančių mokyklų. Tačiau jų nors ir nedaug, bet mažėja. 1990–1991 m. m. jos sudarė 35,5 proc. visų kaime veikiančių mokyklų, o 1998–1999 m. m. jau tik 33,9 proc.

Nepaisant to, ir miesto ir kaimo pagrindinėse mokyklose moksleivių skaičius didėja. Tą rodo statistiniai duomenys, pateikti 2 lentelėje.

Kaip matome iš pateiktų duomenų, per dešimtmetį pagrindinėse miesto mokyklose besimokančių moksleivių skaičius išaugo pusterčio karto (nuo 4,1 tūkst.

(1990) iki 10,4 tūkst. (1999), tuo tarpu kaimo mokyklose tik 18 proc. Todėl nenuostabu, kad vidutinis moksleivių skaičius klasėje miesto ir kaimo pagrindinėse mokyklose skiriasi.

Kaip matome iš pateiktų duomenų, pagal mokinių skaičių, tenkantį vienam mokytojui pagrindinėje mokykloje, Lietuva artima ES šalių rodikliu vidurkiui 1: 16 [3: 100]. Tiesa, palyginti su vidurinėmis mokyklomis, veikiančiomis mieste ir kaime, šis santykis dar mažesnis. Todėl nenuostabu, kad pagrindinės mokyklos mokinys valstybei kainuoja vidutiniškai 1,5 karto brangiau nei vidurinės mokyklos mokinys.

Suprantama, kad ir didžioji mokytojų dalis dirba šio tipo mokyklose, tačiau jie nėra išskirti iš visų mokytojų, dirbančių bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose, todėl nustatyti jų pasiskirstymą detaliau pagal minėtus kriterijus (amžiaus grupes, lytį, išsimokslinimą) negalima. Daugelis dėsto ir aukštesnių klasių (11–12) moksleiviams, taigi dirba papildomai ir vidurinėse mokyklose.

Vidurinės mokyklos. Vidurinį išsilavinimą moksleiviai įgyja bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklo-

2 lentelė. Moksleivių pasiskirstymas miesto ir kaimo pagrindinėse mokyklose 1990–1999 m. [1: 506–507]

	Iš viso		Mieste		Kaime	
	1990–1991	1998–1999	1990–1991	1998–1999	1990–1991	1998–1999
Moksleivių skaičius tūkst.	525,5	580,8	403,1	437,7	121	141,1
Iš jų pagrindinėse	48,8	63,1	4,1	10,4	44,7	52,7

3 lentelė. Vidutinis moksleivių skaičius klasėse miesto ir kaimo pagrindinėse mokyklose 1997–1998 m. m. [2: 29–34]

	Miesto pagrindinės mokyklos	Miesto vidurinės mokyklos	Kaimo pagrindinės mokyklos	Kaimo vidurinės mokyklos
Lietuva	15	22	11	16
Alytaus aps.	11	22	9	15
Kauno aps.	14	22	12	18
Klaipėdos aps.	15	22	12	18
Marijampolės aps.	15	23	12	17
Panevėžio aps.	15	22	10	16
Šiaulių aps.	15	22	13	17
Tauragės aps.	15	23	12	16
Telšių aps.	13	23	12	17
Utenos aps.	20	21	7	13
Vilniaus aps.	13	21	8	14

se, gimnazijose ir profesinėse mokyklose, dirbančiose pagal pagrindinio profesinio mokymo 3-iosios pakopos programas, suteikiančias teisę įgyti vidurinį išsilavinimą ir profesinę kvalifikaciją. Dalis moksleivių vidurinio išsilavinimo siekia mokymdamiesi nevalstybinėse bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose, kurių skaičius, nors ir nedaug, bet auga. Gausėja jose ir moksleivių skaičius. Per trejus metus jis išaugo daugiau kaip 2 kartus. Tą rodo ir duomenys, pateikti 4 lentelėje.

Kaip matome, vidurinės mokyklos dabar sudaro beveik trečdalį visų bendrojo lavinimo mokyklų ir jos turi tendenciją augti. Pastebimai gausėja jose moksleivių. Tačiau ypač sparčiai auga gimnazijos ir moksleivių skaičius jose – per trejus metus jis beveik padvigubėjo. Vadinas, švietimo sistema sudaro vis didesnes galimybes tenkinti įvairius individų švietimo poreikius kryptingiau siekti motyvuoto išsilavi-

atskiruose regionuose). Tai rodo ir netolygus gimnazijų pasiskirstymas atskirose apskrityse.

Kaip matome, daugiausia gimnazijų yra Kauno apskrityje – 15, Klaipėdos – 10 ir Vilniaus – 9. Mažiausiai gimnazijų turi Marijampolės ir Tauragės apskritys – po dvi. Gimnazijų neturi Alytaus apskritis, turi tik mokyklas, kur veikia gimnazijų klasės.

Gimnazijos paprastai veikia mieste. Tuo tarpu vidurinės mokyklos veikia ir kaime. Tačiau mieste jų beveik du kartus daugiau nei kaime.

Kaip matome, vidurinių mokyklų mieste yra beveik du kartus daugiau nei kaime. Miestų vidurinėse mokyklose vidutiniškai yra 2,5 karto daugiau moksleivių.

Suprantama, kad skiriasi jose ir pedagogų darbo krūvis, taip pat moksleivių vienoje klasėje skaičius, tenkantis vienam mokytojui. Galima spėti, jog netolygi šio santykio kaita ir atskiruose rajonuose. Tiesa,

4 lentelė. Mokyklų ir moksleivių skaičiaus jose augimas 1995–1999 m. m. [1: 506–507]

	Mokyklų		Moksleivių	
	1995–1996	1998–1999	1995–1996	1998–1999
Valstybinės ir nevalstybinės bendrojo lavinimo m-klos:	2361	2375	537 200	580 840
vidurinių	695	712	410 154	440 047
gimnazijų	14	59	8 326	17 577
Nevalstybinės bendrojo lavinimo mokyklos:	20	23	1 092	1 734
vidurinių	1	6	338	712

5 lentelė. Gimnazijų pasiskirstymas apskrityse 1995–1999 m. [4: 8–13]

	Gimnazijų skaičius		Mokyklos, turinčios gimnazijų klases		Gimnazistų skaičius	
	1995–1996	1998–1999	1995–1996	1998–1999	1995–1996	1998–1999
Iš viso	14	59	55	29	8326	17 577
Alytaus aps.	–	–	–	2	–	223
Kauno aps.	7	15	8	2	2561	4131
Klaipėdos aps.	2	10	11	4	1409	2828
Marijampolės aps.	–	2	3	1	268	674
Panevėžio aps.	2	5	4	3	757	1416
Šiaulių aps.	–	6	7	2	585	1460
Tauragės aps.	1	2	1	2	114	427
Telšių aps.	–	4	4	–	272	672
Utenos aps.	–	6	7	2	528	1412
Vilniaus aps.	2	9	10	11	1832	4334

nimo, be to, tai rodo tokio poreikio didėjimą.

Tiesa ir tai, kad šio tipo mokyklų augimas atskiruose regionuose yra nevienodas (deja, lig šiol nėra išsamiau tyrinėti socialiniai-ekonominiai veiksniai, turintys įtakos šio tipo mokyklų steigimuisi

6 lentelė. Vidurinių mokyklų ir moksleivių jose pasiskirstymas mieste ir kaime 1995–1999 m. [1: 506–507]

	Mokyklų		Moksleivių	
	1995–1996	1998–1999	1995–1996	1998–1999
Miesto vidurinės mokyklos	446	458	349 308	371 493
Vidurinės suaugusiųjų	27	22	–	–
Kaimo vidurinės mokyklos	249	254	60 846	68 554
Vidurinės suaugusiųjų	–	–	–	–

vidurinės mokyklos (10–12 klasių) mokytojai nėra išskirti iš bendro mokytojų, dirbančių bendrojo lavinimo mokyklose (5–12 klasėse), skaičiaus, todėl tiksliau nusakyti šios tendencijos negalima. Tačiau apie tai, nors ir netiesiogiai, leidžia teigti duomenys, rodantys bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų moksleivių (5–12 klasių), tenkančių vienam mokytojui, skaičiaus kitimą. 1995–1996 m. m. vienam pedagogui teko 9,7 mokinio, 1997–1998 – 10,4 (5–12 kl.). Pagal šį rodiklį Lietuva gerokai lenkia ES šalių rodiklio vidurkį 1:13,8 [3: 104].

Pedagogai bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose. 1996–1997 m. m. bendrojo lavinimo mokyklose (1–12 kl.) dirbo 43 311 mokytojų, iš jų dirbančių (pagrindiniame darbe 5–12 klasėse) dalykų mokytojų buvo 30 324; 1998–1999 m. m. – 47 717, iš jų dirbančių 5–12 klasėse dalykų mokytojų – 33 720. Taigi mokytojų, dirbančių 5–12 klasėse, skaičius išaugo 11,2 proc. Mokytojai, dirbantys 5–12 klasėse, sudaro 2,1 proc. visų dirbančiųjų šalyje, arba 70 proc.

bendro mokytojų skaičiaus bendrojo lavinimo mokyklose (ES šalyse pagrindinėse mokyklose dirbantys mokytojai sudaro nuo 15 proc. (Ispanijoje) iki 18 proc. (Suomijoje), vidurinėse – nuo 15 proc. (Portugalijoje) iki 20 proc. (Vokietijoje) visų mokytojų, dirbančių pradinio, pagrindinio ir vidurinio mokymo lygmens mokyklose. Taigi bendras rodiklis – 30–38 proc., t. y. beveik 2 kartus mažiau [3: 85].

Reikia pasakyti, jog gana didelį mokytojų procentą nuo bendro dirbančiųjų skaičiaus lemia tai, kad Lietuvoje besimokantieji pradinėse ir vidurinėse mokyklose sudaro daug didesnę gyventojų dalį negu ES šalyse. Tai matyti iš žemiau pateiktos lentelės.

Mokytojų pasiskirstymas pagal lytį. Moterų ir vyrų mokytojų pasiskirstymas bendrojo lavinimo mokyklose gana pastovus. Tai rodo duomenys, pateikti 8 lentelėje.

Kaip matome, vyrų procentas tarp mokytojų ir mokyklos vadovų, dirbančių visu etatu, per minėtą laikotarpį išlieka gana pastovus – apie 14 proc.

7 lentelė. Valstybinių, privačių pradinių ir vidurinių mokyklų mokytojų bei visos šalies darbuotojų santykis (1995) [5: 109]

Šalis	Bendras darbuotojų skaičius tūkst.	Darbuotojų ir visų gyventojų santykis	Mokytojai, dirbantys visu ir ne visu etatu, tūkst.	Mokytojų %, palyginti su visų darbuotojų skaičiumi	Mokinių ir visų gyventojų santykis
Belgija	4 183	41	188	4,5	17,7
Danija	2 779	54	83	3,0	14,8
Vokietija	40 162	49	755	1,9	14,6
Graikija	4 201	40	109	2,6	14,9
Ispanija	15 561	40	432	2,8	18,1
Prancūzija	25 033	43	691	2,8	17,4
Airija	1 434	40	43	3,0	21,6
Italija	22 607	39	756	3,3	12,8
Liuksemburgas	167	41	4	2,6	12,9
Nyderlandai	7 304	47	152	2,1	17,5
Austrija	3 842	48	116	3,0	14,5
Portugalija	4 753	48	142	3,0	14,5
Suomija	2 429	48	63	2,6	16,5
Švedija	2 429	51	148	3,3	16,5
D. Britanija	28 404	49	734	2,6	20,4
Iš viso ES	167 374	45	4416	2,6	16,5
Lietuva (1998)	1 669	34	50	3,0	8,4

8 lentelė. Mokytojų pasiskirstymas bendrojo lavinimo mokyklose 1995–1999 m. [6: 49–53]

Iš viso	Mokytojų bei m-klos vadovų, dirbančių visu etatu	Moterų	Vyrų	Vyrų dalis mokytojų bendrame skaičiuje %
1995–1996	47 114	40 514	6600	14,0
1998–1999	47 717	40 926	6791	14,2
Iš to skaičiaus 1998–1999:				
vidurinių m-lų direktorių	723	264	459	63,5
direktorių pavadojuotojų ugdymo reikalams	2185	1 943	242	11,1
mokytojų (be m-lų vadovų)	43 992	38 160	5832	13,3
mokytojų (5–12 klasių)	30 860	25 288	5572	18,1

5–12 klasėse dirbančių vyrų procentas yra kiek didesnis – jie sudaro 18,1 proc. Tuo tarpu ES šalyse šis rodiklis gerokai didesnis. Antai Austrijoje vyrai pagrindinėje mokykloje sudaro 39 proc., vidurinėje – 45 proc., Ispanijoje atitinkamai 49 proc. ir 46 proc. [3: 194]. Tik Liuksemburge ir Nyderlanduose moterų mokytojų vidurinėse mokyklose yra trečdalis – atitinkamai 34 ir 30 proc. [5: 114].

Pažymėtina tai, kad nors vyrai sudaro vos šeštadalį Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose dirbančių mokytojų, tačiau beveik du trečdaliai mokyklų direktorių yra vyrai (63,5 proc.). Moterų mokyklų vadovių yra 1,9 karto mažiau nei vadovų vyrų, nors jos sudaro didžiąją mokytojų daugumą. Šiuo požiūriu Lietuva artima ES šalims, kur moterų, dirbančių vidurinių mokyklų direktorėmis, dalis svyruoja nuo 21 iki 30 proc. Tik Švedijoje ji yra didesnė (daugiau kaip 40 proc.), o Liuksemburge ir Austrijoje atitinkamai vos 19 ir 18 proc. [5: 115].

Mokytojų pasiskirstymas pagal amžių. Duomenų apie mokytojų, dirbančių pagrindinėje (5–10 kl.) ir vidurinėje mokykloje (11–12 kl.) pasiskirstymą pagal atskiras amžiaus grupes nėra. Pateikiami duomenys tik apie bendrą vyrų ir moterų, dirbančių bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose, pasiskirstymą.

Kaip matome iš 9 lentelėje pateiktų duomenų, bendrojo lavinimo mokyklose 1999 m. dirbo 6897 (14,5 proc.) pensinio amžiaus mokytojai – vyrai nuo 60 metų ir moterys nuo 55 metų. Tai septintadalis visų dirbančių mokytojų. (ES šalyse šis rodiklis mažesnis. Antai Švedijoje vyreni nei 60 metų pedagogai sudaro 6 proc., Suomijoje – 4 proc., Didžiojoje Britanijoje – 2 proc.).

Reikia pasakyti, kad apskritai ES šalyse daugiausia mokytojų yra vyresni kaip 40 metų, ir ši mokytojų „senėjimo“ tendencija vis labiau pastebima pastaraisiais metais. Mokytojų „senėjimas“ aiškinamas tuo, kad XX a. septintajame dešimtmetyje daugumoje Europos šalių buvo didelis gimstamumas, dėl to padidėjo mokinių skaičius ir mokytojų poreikis

išaugo. Devintajame dešimtmetyje mokinių skaičius sumažėjo, taip pat sumažėjo naujų mokytojų poreikis. Dėl to sumažėjo naujų mokytojų, ateinančių dirbti į mokyklas, ir susidarė tam tikras mokytojų personalo amžiaus struktūros nesubalansuotumas. Netrukus septintajame dešimtmetyje samdyti mokytojai pasieks pensinį amžių, ir tada visose ES šalyse bus svarbu teisingai planuoti mokytojų paslaugų pasiūlą, kad būtų išvengta jų trūkumo ir pasiektas mokytojų personalo amžiaus subalansuotumas.

Mokytojų „senėjimas“ akivaizdus ir Lietuvoje, kur ši procesą lemia ne tik demografiniai procesai (didelis gimstamumo mažėjimas), bet ir socialiniai-ekonominiai veiksniai (menkas mokytojo atlyginimas atgraso nuo mokyklos jaunos mokytojus, todėl mokytojų personalas gan sparčiai senėja).

Lietuvos bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose daugiausia yra mokytojų, kurių amžius iki 50 m. (76,4 proc.). Daugiau kaip penktadalis (23,6 proc.) mokytojų priklauso 50 m. ir vyresnių metų amžiaus grupei. ES šalių minėto rodiklio vidurkis – 28 proc. Tačiau atskirose šalyse šis rodiklis įvairuoja. Daugiausia 50 m. ir vyresnio amžiaus mokytojų yra Švedijos ir Norvegijos vidurinėse mokyklose – atitinkamai 43 ir 36 proc. Mažiausiai – Austrijoje (10 proc.) ir Portugalijoje (11 proc.). 40–49 m. amžiaus grupėje tokie mokytojai sudaro 40 proc. (ES šalių rodiklio vidurkis). Daugiausia tokių mokytojų yra Danijos ir Italijos vidurinėse mokyklose – atitinkamai 42 ir 48 proc., mažiausiai – Portugalijoje (23 proc.) ir Austrijoje (31 proc.). 30–39 m. amžiaus grupėje tokie mokytojai sudaro 35 proc. (ES šalių rodiklio vidurkis). Daugiausia tokio amžiaus mokytojų yra Austrijos ir Portugalijos vidurinėse mokyklose – atitinkamai 45 ir 40 proc., mažiausiai – Švedijoje (18 proc.) ir Norvegijoje (20 proc.). Iki 30 m. amžiaus grupėje tokie mokytojai vidurinėse mokyklose sudaro 7 proc. (ES šalių rodiklio vidurkis). Daugiausia jų Portugalijoje ir Airijoje – atitinkamai 27 ir 15 proc., mažiausiai – Vokietijoje (2 proc.) ir Danijoje (3 proc.) [5: 118–120].

Mokytojų pasiskirstymas pagal išsilavinimą. Atskiruose Lietuvos regionuose jis nevienodas. Tai akivaizdu pažvelgus į 16 didžiausių šalies rajonų 5–12 klasių mokytojų išsilavinimą bei jo kaitą pastaraisiais metais (1995–1998). Tai rodo 10 ir 11 lentelėse pateikti duomenys.

Kaip matome iš pateiktų lentelėse duomenų, 1995–1998 m. mokytojų, dirbančių 5–12 klasėse, skaičius augo nedaug: 1995 m. buvo 30 186 mokytojai, 1998 m. – 30 441 mokytojas. Daugėjo jų tuose rajo-

9 lentelė. Mokytojų bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose pasiskirstymas pagal amžiaus grupes 1999 m. [6: 56–58]

Iš viso mokytojų		Vyrai	Moterys
47 387		6777	40 610
Mokytojų amžius			
Iki 50 metų 36 204 (76,4%)			
Vyrai		Moterys	
55–59 m.	60 m. ir daugiau	50–54 m.	55 m. ir daugiau
570	1115	3715	5782
Iš viso: 11 182 (23,6%), iš jų:			
1685 (3,5%)		9497 (20,1%)	

10 lentelė. Mokytojų pasiskirstymas pagal išsilavinimą 1995 m. [7: 58–59]

Rajonas	Iš viso			5–12 klasių mokytojai			
	Mokytojų	su aukštuoju išsilavinimu		su aukštesniuoju išsilavinimu		su viduriniu išsilavinimu	
		Abs. sk.	%	Abs. sk.	%	Abs. sk.	%
Respublikoje	30 186	263 337	87,3	2 728	9,0	1 121	3,7
Alytaus	272	223	82,0	40	14,7	9	3,3
Jonavos	407	357	87,8	41	10,1	9	2,2
Kauno	666	549	82,1	77	11,6	40	6,0
Kėdainių	540	438	81,1	75	13,9	27	5,0
Klaipėdos	351	303	86,3	35	10,0	13	3,7
Marijampolės	409	294	71,9	85	20,8	30	7,3
Mažeikių	483	399	82,6	68	12,0	26	5,4
Panevėžio	364	305	83,8	44	12,1	15	4,1
Radviliškio	405	335	82,7	50	12,3	20	4,9
Šiaulių	398	342	85,9	33	8,3	23	5,8
Tauragės	430	361	84,0	49	11,4	20	4,7
Telšių	526	432	82,1	73	13,9	21	4,0
Ukmergės	447	385	86,1	44	9,8	18	4,0
Utenos	484	421	87,0	50	10,3	13	2,7
Varėnos	298	252	84,6	32	10,7	14	4,7
Vilniaus	754	669	88,7	70	9,3	15	2,0

11 lentelė. Mokytojų pasiskirstymas pagal išsilavinimą 1998 m. [8: 54–59]

Rajonas	Iš viso			5–12 klasių mokytojai			
	Mokytojų	su aukštuoju išsilavinimu		su aukštesniuoju išsilavinimu		su viduriniu išsilavinimu	
		Abs. sk.	%	Abs. sk.	%	Abs. sk.	%
Respublikoje	30 441	26 447	86,9	2 948	9,7	1 046	3,4
Alytaus	288	241	83,7	39	13,5	8	2,8
Jonavos	396	337	85,1	45	11,4	14	3,5
Kauno	660	539	81,7	89	13,5	32	4,9
Kėdainių	543	435	80,1	87	16,0	21	3,9
Klaipėdos	349	309	88,5	28	8,1	12	3,4
Marijampolės	404	287	71,0	92	22,8	25	6,2
Mažeikių	492	410	83,3	57	11,6	25	5,1
Panevėžio	304	248	81,6	39	12,8	17	5,6
Radviliškio	437	370	84,7	57	13,0	10	2,3
Šiaulių	438	379	86,5	44	10,1	15	3,4
Tauragės	428	362	84,6	57	13,3	9	2,1
Telšių	565	454	80,4	81	14,3	30	5,3
Ukmergės	441	382	86,6	42	9,5	17	3,9
Utenos	490	418	85,3	60	12,2	12	2,5
Varėnos	321	273	85,1	36	11,2	12	3,7
Vilniaus	934	788	84,4	104	11,1	42	4,5

nuose, kur esama daugiausia vidurinių mokyklų. Antai nuo 1995 iki 1998 m. Telšiuose, kur vidurinės sudaro trečdali visų mokyklų (iš 47 mokyklų vidurinių yra 17, t. y. 36 proc.), tokių mokytojų padaugėjo 36 (nuo 405 iki 437, t. y. beveik 8 proc.). Vilniaus rajone, kur vidurinės mokyklos taip pat sudaro trečdali visų čia veikiančių mokyklų (26 iš 74), mokytojų padaugėjo nuo 754 iki 934, t. y. net 23,9 proc.). Šiek tiek jų daugėjo Alytaus (5,8 proc.),

Varėnos (7,7 proc.), Utenos (1,2 proc.) rajonuose. Tuo tarpu Kauno, Ukmergės rajonuose, kur vidurinės sudaro nuo penktadalio iki trečdalia visų veikiančių mokyklų, mokytojų per minėtą laikotarpį sumažėjo, tačiau bene daugiausia jų sumažėjo Panevėžio rajone – net 19,7 proc. Galima spėti, jog mokytojų mažėjimą šiuose rajonuose lėmė ne tik ekonominės priežastys. Tačiau tam būtinas išsamesnis mokyklų veikimo sąlygų tyrimas.

Iš lentelėse pateiktų duomenų matyti, jog kalbamuoju laikotarpiu **mokytojų, dirbančių 5–12 klasėse ir turinčių aukštąjį išsilavinimą**, šiek tiek sumažėjo. 1995 m. jie sudarė 87,3 proc. bendro dirbančiųjų šiame lygmenyje mokytojų skaičiaus, o 1998 m. jau 86,9 proc., t. y. sumažėjo 0,4 proc., nors absoliutus jų skaičius ir išaugo 110 (t. y. 0,4 proc.).

1998 m. bene daugiausia 5–12 klasių mokytojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, buvo Klaipėdos (88,5 proc.), Ukmergės (86,6 proc.) ir Šiaulių (86,5 proc.) rajonuose, mažiausiai – Marijampolės (71,0 proc.), Kėdainių (80,1 proc.) ir Telšių (80,4 proc.) rajonuose. Pastebimai daugėjo tokio išsilavinimo mokytojų Varėnos rajone (1995 m. jie sudarė 84,6 proc., 1998 m. – 85,1 proc.), mažėjo Vilniaus (1995 m. – 88,7 proc., 1998 m. – 84,4 proc.), Jonavos (atitinkamai 87,7 proc., 85,1 proc.) ir Telšių (atitinkamai 82,1 proc., 80,4 proc.) rajonuose, nors imant absoliučiais skaičiais mokytojų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, daugėjo (pvz., Vilniaus rajone 1995 m. jų buvo 669, 1998 m. – 788).

Mokytojų, turinčių aukštesnįjį išsilavinimą ir dirbančių 5–12 klasėse, procentas nuo bendro mokytojų skaičiaus taip pat augo: nuo 9,0 proc. 1995 m. iki 9,7 proc. 1998 m., imant absoliučiais skaičiais, mokytojų, įgijusių aukštesnįjį išsilavinimą, padaugėjo nuo 2728 (1995) iki 2948 (1998), t. y. jų skaičius išaugo 8 proc.

1998 m. daugiausia mokytojų, turinčių aukštesnįjį išsilavinimą, buvo Marijampolės (22,8 proc.), Kėdainių (16 proc.) ir Telšių (14,3 proc.) rajonuose, mažiausiai – Klaipėdos (8,1 proc.), Ukmergės (9,5 proc.) ir Šiaulių (10,1 proc.) rajonuose. Daugėjo tokio išsilavinimo mokytojų Radviliškio (1995 m. 12,3 proc., 1998 m. 13 proc.), Utenos (atitinkamai 10,3 proc. ir 12,2 proc.) ir Šiaulių (atitinkamai 8,3 proc. ir 10,1 proc.) rajonuose. Mažėjo Mažeikių rajone (atitinkamai 13 proc. ir 11,6 proc.), nors, imant absoliučiais skaičiais, bendras mokytojų, turinčių aukštesnįjį išsilavinimą, skaičius per tą laikotarpį išliko beveik toks pat.

Galima spėti, kad mokytojų, įgijusių aukštesnįjį išsilavinimą, daugėjimą lėmė ir ta aplinkybė, jog įstoti į aukštąsias mokyklas ir jose mokytis kasmet darosi vis sunkiau dėl prastėjančių ekonominių sąlygų. Todėl nemažai jaunimo daliai tenka apsiriboti aukštesniosiomis mokyklomis, kurių yra beveik kiekviename rajone. Taigi jaunimui nereikia važiuoti į didžiulius Lietuvos miestus, kur pragyvenimas yra daug brangesnis. Be to, daugėja mokytojų, turinčių aukštesnįjį išsilavinimą, tuose rajonuose, kur bedarbystė yra didžiausia (Šiaulių, Marijampolės, Radviliškio, Utenos). Galima spėti, jog didelė bedarbystė tampa rimta kliūtimi atnaujinti kadrus valstybinėse mokyklose: esant prastai ekonominei padėčiai ir didėjant

bedarbystei, vis sunkiau atnaujinti kadrus pasikviečiant į mokyklas išsilavinusius specialistus, nes jų netenkina siūlomas darbo užmokestis, jie linkę ieškoti ir susirasti geriau apmokamą darbą. Todėl nenuostabu, kad mokyklų vadovams tenka susitaikyti su mokytojų, turinčių aukštesnįjį išsilavinimą, daugėjimu. Savo ruožtu tai lėtina švietimo reformos spartą, nes vis labiau darosi akivaizdu, kad sąmoningai ir rezultatyviai realizuoti jos nuostatas gali tik išsilavinę ir motyvuoti žmonės. Todėl svarbu tokius žmones visokeriopai palaikyti ir skatinti jų atėjimą į mokyklas.

Sparčiai mažėja mokytojų, turinčių vidurinį išsilavinimą. Nuo bendro mokytojų, dirbančių 5–12 klasėse, skaičiaus 1995 m. jie sudarė 3,7 proc., o 1998 m. – 3,4 proc. Respublikoje tokį išsilavinimą turinčių mokytojų mažėjo ir imant absoliučiais skaičiais: 1995 m. buvo 1121, o 1998 m. – 1046, t. y. sumažėjo 7,1 proc.

Daugiausia mokytojų, įgijusių vidurinį išsilavinimą, 1998 m. buvo Marijampolės (6,2 proc.), Panevėžio (5,6 proc.) ir Telšių (5,3 proc.) rajonuose, mažiausiai – Tauragės (2,1 proc.), Utenos (2,5 proc.) ir Alytaus (2,8 proc.) rajonuose. Sparčiausiai tokių mokytojų mažėjo Kauno 1995 m. – 6 proc., 1998 m. – 4 proc.) ir Šiaulių (atitinkamai 5,8 ir 3,4 proc.) rajonuose. Tuo tarpu Vilniaus rajone tokių mokytojų procentas išaugo nuo 2 (1995) iki 4,5 proc. (1998 m.), o imant absoliučiais skaičiais, jų beveik patrigubėjo – nuo 15 (1995) iki 42 proc. (1998 m.). Galima spėti, kad mokytojų, turinčių vidurinį išsilavinimą, padaugėjimą Vilniaus rajone lėmė ta aplinkybė, jog sostinėje mokosi daug studentų (taip pat būsimų pedagogų), kurie stengiasi įsidarbinti šio rajono mokyklose.

Didžioji dalis mokytojų, dėstančių atskirus dalykus, turi aukštąjį išsilavinimą. Tai rodo 12 lentelėje pateikti duomenys.

Kaip matome, labiausiai išsilavinę yra užsienio kalbų specialistai. Tarp šių dalykų mokytojų, **turinčių aukštąjį specialybės išsilavinimą**, galima išskirti lenkų (98,1 proc.), prancūzų (97,9 proc.) rusų (97,9 proc.) ir lietuvių 92,7 proc.) kalbos specialistus. Nuo jų šiek tiek atsilieka specialistai, turintys dalyko aukštojo mokslo diplomą ir dėstantys lotynų (76,7 proc.) bei anglų (76,8 proc.) kalbas. Nuo jų neatsilieka matematikos (96,3 proc.), muzikos (94,2 proc.), fizikos ir astronomijos (93,4 proc.) bei istorijos (93,0 proc.) dalykų specialistai.

Menkiausiai išsilavinę civilinės saugos, saugaus eisimo (42,9 proc.), etikos (47,6 proc.), tikybos (67,0 proc.) bei darbų (68,1 proc.) mokytojai. Taip pat tik du trečdaliai pasirenkamųjų dalykų specialistų turi aukštąjį išsilavinimą.

Daugiausia mokytojų, **turinčių aukštesnįjį ir bendrąjį vidurinį išsilavinimą**, yra tarp dėstančių tiky-

12 lentelė. Bendrojo lavinimo mokyklose dėstomų dalykų mokytojų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (1998) [8: 95–136]

	Iš viso mokytojų	Iš jų turi išsilavinimą			
		aukštąjį		iš jų dalyko specialistų	
		Abs. sk.	%	Abs. sk.	%
Lietuvių kalbos ir lit.	4647	4340	93,4	4024	92,7
Lenkų kalbos ir lit.	223	216	96,9	212	98,1
Istorijos	2055	1969	95,8	1836	93,3
Politologijos	87	80	92,0	70	87,5
Anglų kalbos	3083	2598	84,3	1995	76,8
Prancūzų kalbos	395	385	97,5	377	97,9
Vokiečių kalbos	1500	1301	86,7	1117	85,9
Rusų kalbos	2500	2447	97,9	2395	97,9
Lotynų kalbos	31	30	96,8	23	76,7
Chemijos	877	866	98,8	783	90,4
Matematikos	3902	3806	97,5	3666	96,3
Informatikos	495	458	92,5	344	75,1
Gamtos	175	156	89,1	110	70,5
Geografijos	1182	1098	92,9	965	87,9
Biologijos	1471	1405	95,5	1302	92,7
Fizikos ir astronomijos	1301	1276	98,1	1192	93,4
Darbų	2121	1628	76,8	1109	68,1
Muzikos	1737	1041	59,9	981	94,2
Civilinės saugos, saugaus eismo	114	77	67,5	33	42,9
Kūno kultūros	2388	2198	92,0	2003	91,1
Tikybos	1154	554	48,0	371	67,0
Etikos	514	445	86,6	212	47,6
Dailės	1197	934	78,0	790	84,6
Pasirenkamų dalykų	571	368	64,5	253	68,8
Iš viso Respublikoje	33 720	29 676	88,0	26 163	88,2

bos (52,0 proc.), muzikos (40,0 proc.), darbų (23,2 proc.) ir pasirenkamuosius dalykus (35,6 proc.). Galima spėti, jog tokia padėtis iš dalies turi įtakos moksleivių požiūriui į minėtus dėstomus mokykloje dalykus. Dėl riboto mokytojų išsilavinimo jie ne visada pateikiami atsižvelgiant į šiuolaikinio mokslinio pažinimo pasiekimus. Savo ruožtu tai gali turėti ilgalaikius padarinius: suformuoti neadekvačias nuostatas į dėstomą dalyką, apsunkinti sąmoningą ir laisvą apsisprendimą renkantis dalyką.

Bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų pasiskirstymas pagal pedagoginio darbo stažą. Duomenų apie mokytojų, dirbančių pagrindinėje (5–10 klasėse) ir vidurinėje mokykloje (11–12 klasėse), pasiskirstymą pagal darbo stažą atskirai nėra. Turimi duomenys rodo tik bendrą mokytojų pasiskirstymą pagal stažą ir jo kaitą.

1999 m. bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose mokytojai, turintys stažą iki 10 metų, sudarė 32,9 proc.; nuo 10 iki 25 metų – 52,6 proc.; daugiau nei 25 metus – 14,5 proc. Kokia jų dalis dirba 5–10 ir 11–12 klasėse, duomenų nėra. Todėl galima spręsti tik apie bendrą mokytojų, turinčių vienokį ar kitokį stažą, kaitos tendenciją: pastebimai mažėja mokyto-

jų, kurių pedagoginis stažas iki 4 metų. Tą rodo duomenys, pateikti 13 lentelėje.

Kaip matome, mažėja mokytojų, turinčių pedagoginio darbo stažą iki 4 m. 1995–1996 m. jie sudarė apie 13 proc. visų mokytojų, dirbančių bendrojo lavinimo mokyklose, o 1998–1999 m. – 10,6 proc. Tuo tarpu daugėja mokytojų, turinčių 4 ir daugiau metų pedagoginį stažą. 1995–1996 m. jie sudarė 87 proc. visų mokytojų, o 1998–1999 m. – 89,4 proc. Panaši tendencija vyrauja tiek miesto, tiek kaimo mokyklose. Jaunų specialistų mokyklose mažėja: 1995–1999 m. mokytojų, turinčių iki 4 metų pedagoginį stažą, sumažėjo 3,6 proc. Tačiau pensinio amžiaus dirbančių mokytojų procentas išaugo nuo 14,6 proc. 1995 m. iki 16,7 proc. 1998 m. Tai rodo, kad siūlomas darbo užmokestis jaunų mokytojų netenkina ir jie linkę pasinaudoti atsivėrusiomis galimybėmis panaudoti įgytą išsilavinimą labiau apmokamose ir socialiai prestižinėse veiklos srityse, į kurias žengti vyresniosios kartos žmonės nesiryžta – nėra tam pasirengę nei psichologiškai, nei praktiškai. Tad nenuostabu, kad pastarieji sudaro mokyklose didelę pedagoginio darbo patirtį turinčių mokytojų branduolį.

13 lentelė. Mokytojų pasiskirstymas pagal darbo stažą [6: 48–52]

	Iš viso		Procentais	
	1995–1996	1998–1999	1995–1996	1998–1999
<i>Iš viso mokytojų, dirbančių pagrindiniame darbe</i>	46 718	47 202	100	100
Iš jų turi pedagoginį darbo stažą:				
iki 4 metų	6 059	4 985	13,0	10,6
4 ir daugiau metų	40 659	42 257	87,0	89,4
<i>Miesto mokyklų mokytojų</i>	31 466	31 766	100	100
Iš jų turi pedagoginį darbo stažą:				
iki 4 metų	3 990	3 334	12,7	10,5
4 ir daugiau metų	27 476	28 432	87,3	89,5
<i>Kaimo mokyklų mokytojų</i>	15 252	15 476	100	100
Iš jų turi pedagoginį darbo stažą:				
iki 4 metų	2 069	1 651	13,6	10,7
4 ir daugiau metų	13 183	13 825	86,4	89,3

Dėl viso to galima tikėtis garantuotos mokymo sąsajos. Kita vertus, galima tikėtis ir tam tikro pasipriešinimo vykdomai švietimo reformai dėl nenoro keistis ir keisti įprastus darbo metodus, juolab kad realiau įvardytų stimulų (tiek pedagoginių, tiek materialinių) jiems tai daryti nėra. Tikėtina, kad ši tendencija ir toliau mokyklose vyraus, todėl svarbu vykdant reformą objektyviai įvertinti jos vykdytojų mokyklos lygmenyje realias galimybes ir pasiruošimą – tiek psichologinį, tiek dalykinį. Kitaip tariant, žengiant bet kurią reformos žingsnį, būtina ruošti tam ir mokytojus. Radikalesnių reformų įgyvendinimo sėkmę derėtų sieti su jaunosios kartos pedagogais. Jiems ateiti į mokyklą reikėtų mažinti visas kliūtis. Ir pirmiausia – deramai materialiai įvertinti mokytojo darbo svarbą šalies ateičiai. Deja, ligi šiol tai nėra padaryta.

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose (pagrindinėse + vidurinėse) dirbančių mokytojų atlyginimas atsilieka nuo darbo užmokesčio šalyje vidurkio [9: 61–69] (ES šalyse jis beveik prilygsta ir netgi viršija vidurkį). Antai 1995 ir 1996 m. šis nukrypimas nuo darbo užmokesčio Lietuvoje vidurkio sudarė 25 proc. [10: 225], 1997 m. apie 21 proc. [11: 2–6], nors pinigine išraiška atlyginimas augo: 1995 m. sudarė 401 Lt, o 1996 m. – jau 510 Lt [12: 237], 1997 m. 651 Lt, 1998 m. 713 Lt (arba 20 proc. vidutinio darbo užmokesčio šalyje).

Menki dėstomos valandos įkainiai, palyginti su ES šalimis. Antai mokytojo, turinčio 15 metų darbo stažą, viena dėstoma valanda kainuoja: Švedijoje – 44 JAV dolerius, Austrijoje – 46, Belgijoje – 56, Vokietijoje – 61, Portugalijoje – 43 [13: 3–40]. Tuo tarpu Lietuvoje – apie 12 Lt (arba 3 JAV doleriai). Nenuostabu, kad baigęs mokslus jaunimas neskuba į mokyklas.

IŠVADOS

Mokytojų, dirbančių pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose, skaičius auga. Nuo 1996 iki 1999 m. jų padaugėjo 11,2 proc., mokinių skaičius – 8,1 proc. Pagrindinėje ir vidurinėje mokyklose dirbantys mokytojai vyrai sudaro septintadalį (14,2 proc.) šiuose švietimo lygmenyse dirbančių mokytojų. Tačiau mokytojai vyrai sudaro $\frac{2}{3}$ visų pagrindinių ir vidurinių mokyklų vadovų. Tuo tarpu ES šalyse vyrų ir moterų skaičius yra apylygis (tik Nyderlanduose ir Liuksemburge mokytojos moterys sudaro trečdalį).

Lietuvoje, kaip ir apskritai daugelyje ES šalių, daugiausia mokytojų yra vyresni nei 40 metų, ir ši

tendencija vis labiau ryškėja. Bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose daugiausia dirba mokytojų iki 50 metų (76,4 proc.). Beveik $\frac{1}{4}$ mokytojų (23,6 proc.) priklauso 50 m. ir daugiau grupei. Šiuo rodikliu esame artimi ES rodiklio vidurkiui (28 proc.), nors atskirose šalyse jis svyruoja nuo 10 proc. (Austrijoje) iki 43 proc. (Norvegijoje).

Lietuvoje daugėja pensinio amžiaus mokytojų. 1999 m. jie sudarė $\frac{1}{7}$ visų dirbančių mokytojų (14,5 proc.). Šiuo rodikliu daugiau kaip 2 kartus lenkiame ES šalių rodiklio vidurkį ir ypač tokias šalis kaip Didžioji Britanija (2 proc.) ir Suomija (4 proc.). Mokytojų „senėjimą“ mokyklose lemia ne tik objektyvūs veiksniai (tam tikras šios profesijos konservatizmas), bet ir subjektyvūs – menkas atlyginimas atgraso nuo mokyklos jaunos mokytojus, ir taip mokytojų personalas natūraliai senėja. Kita vertus, brandaus amžiaus mokytojų vyravimas ir ypač pensinio amžiaus pedagogų, palyginti su ES šalimis, gausa, menkas jaunų pedagogų įsiliejimas į mokytojų gretas trukdo vykdyti švietimo reformą: daugelis aktualių pertvarkų susiduria su vyresniosios kartos mokytojų, nelinkusių ką nors keisti ir keistis patiems, pasipriešinimu. Neabejotina, kad tai turės įtakos ir švietimo institucijų kokybinės kaitos spartai ir pobūdžiui.

Didžioji dalis mokytojų, dirbančių pagrindinėje ir vidurinėje mokyklose, turi aukštąjį išsilavinimą. Tačiau mokytojų, dirbančių 5–12 klasėse ir turinčių aukštąjį išsilavinimą, šiek tiek sumažėjo – nuo 87,3 (1995) iki 86,9 proc. (1998), t. y. 0,4 proc., nors absoliutus jų skaičius išaugo 110 (t. y. 0,4 proc.). Daugėjo mokytojų, įsigijusių aukštesnįjį išsilavinimą: nuo 9 (1995) ir 9,7 proc. (1998), nors, imant absoliučiais skaičiais, tokių mokytojų padaugėjo nuo 2727 (1995) iki 2948 (1998), t. y. 8 proc. Bet sumažėjo

mokytojų, įgijusių vidurinį išsilavinimą, nuo 3,7 (1995) iki 3,4 proc. (1998). Galima spėti, jog mokytojų, turinčių aukštesnį išsilavinimą, daugėjimą lėmė socialinio-ekonominio gyvenimo realijos. Prastėjant švietimo įstaigų (mokyklų) finansavimui, mokyklų vadovams vis sunkiau atnaujinti pedagogų kadrus pasikviečiant išsilavinusius specialistus, nes jų netenkinama siūlomas darbo užmokestis. Todėl nenuostabu, kad mokyklų vadovams tenka taikytis su mokytojų, turinčių žemesnį išsilavinimą, siūlomomis paslaugomis.

Pastebimai daugėja mokytojų, turinčių didesnę kaip 4 metų pedagoginio darbo stažą (nuo 1995 iki 1999 m. nuo 87 iki 89,4 proc.). Ši tendencija pastebima ir mieste, ir kaimo mokyklose. Kartu mažėja bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų, turinčių iki 4 m. pedagoginio darbo stažą (minėtu laikotarpiu tokių sumažėjo nuo 13 iki 10,6 proc. (t. y. 3,6 proc.). Šį procesą lemia menkas mokytojo darbo apmokėjimas. Norint įveikti amžiaus grupių disbalansą bendrojo lavinimo mokyklose ir užtikrinti natūralią pedagoginių kadro kaitą, būtina ieškoti stimulų, skatinančių jaunų mokytojų atėjimą į mokyklą, ir pirmiausia sutvarkyti pradedančio mokytojo atlyginimą, kuris neturėtų būti mažesnis už darbo užmokesčio šalyje vidurkį, kaip tai yra įprasta daugelyje ES šalių.

Siūlymai

1. Būtina parengti mokytojų pasiskirstymo įvairiuose švietimo lygmenyse (dirbančių atitinkamo lygmens mokyklose) optimizavimo modelį ir jo įgyvendinimo instrumentariumą, kuris apimtų:

- esamų ir potencialių švietimo paslaugų vartotojų (mokinių) registrą (pagal amžiaus grupes, mokymosi lygmenis ir kt.);
- teikiamų švietimo paslaugų pobūdį ir struktūrą (dalykų esamą ir prognozuojamą reikalingumą pagal švietimo lygmenis ir mokyklų tipus, taip pat jų kvalifikacinį pasirengimą);
- teikiamų švietimo paslaugų mokumo įvertinimą (numatant realias finansines galimybes išlaikyti atitinkamas švietimo įstaigas ir užtikrinti mokytojams jų kvalifikaciją atitinkantį atlyginimą);
- esamą ir potencialių švietimo paslaugų teikėjų (mokytojų) duomenų registrą (pasiskirstymą pagal išsilavinimą, pedagoginę kvalifikaciją, amžių, lytį ir kt.).

Tai padėtų:

- realiai suprasti mokinių dinamiką ir mokytojų poreikio kaitą;
- racionaliau skirstyti švietimo lėšas;
- strategiškai pagrįsčiau rengti pedagogus, įvertinus realų jų poreikio didėjimą;
- lengviau galėtų švietimo darbdaviai ir ieškantys darbo mokytojai susirasti vienas kitą;

- paspartėtų kokybinė švietimo institucijų pertvarka.

2. Savo ruožtu tokių mokytojų pasiskirstymo mokyklose optimizavimo modelį ir jo įgyvendinimo instrumentariumą turėtų susidaryti ir savivaldybės.

3. Kadangi išleidžiama nemažai valstybės (mokesčių mokėtojų) lėšų rengti mokytojams, nedirbantiems mokyklose, valstybė patiria nuostolį. Tai aki vaizdus švietimo valdininkijos neūkiškumo pavyzdys, todėl būtina kurti mechanizmą, kuris padidintų valstybės (ir savivaldybių) finansuojamose vietose besimokančių studentų išpareigojimus baigus mokyklą tam tikrą laiką atidirbti iš anksto pasirinktoje mokykloje. Tai padėtų siekiantiems mokslo jaunuoliams gauti finansinę paramą savo siekiams įgyvendinti, kita vertus, praktiškai užtikrintų mokytojų reikalingumą atskiruose regionuose ir mokymo lygmenyse.

Gauta
2001 03 21

Literatūra

1. *Lietuvos statistikos metraštis 1999*. Vilnius: Statistikos departamentas, 2000.
2. Valstybinės bendrojo lavinimo mokyklos 1998–1999 mokslo metais. *ŠMM*.
3. *Education at a Glance. OECD Indicators*. Paris: Head of Publications Serve, OECD, 1996.
4. Valstybinės bendrojo lavinimo mokyklos 1997–1998 mokslo metais. *ŠMM*.
5. *Pagrindiniai Europos Sąjungos švietimo duomenys*. Vilnius: Logos, 1999. P. 109.
6. *Švietimas: statistikos rinkinys*. Vilnius: Statistikos departamentas, 1999. P. 49–53.
7. Valstybinės bendrojo lavinimo mokyklos 1995–1996 mokslo metais. *ŠMM*.
8. Valstybinės bendrojo lavinimo mokyklos 1998–1999 mokslo metais. *ŠMM*.
9. Pruskus V. Lietuvos pradinė ir pagrindinė mokyklų mokytojų atlyginimai ir jų dinamika OECD šalių kontekste. *Tėvynės sargas*. 1999. Nr. 3–4 (99–100).
10. *Lietuvos statistikos metraštis*. 1998. Vilnius, 1998.
11. Švietimo darbuotojų darbo užmokestis 1998 m. *Informacija ir prognozė*. (ŠMM Švietimo informacijos ir prognozavimo centras). 1999. Nr. 15(95).
12. *Lietuvos statistikos metraštis*. 1997. Vilnius, 1998.
13. Švietimo rodikliai užsienio valstybėse. *Informacija ir analizė*. 1999. Nr. 4(84).

Valdas Pruskus

INFLUENCE OF THE DISTRIBUTION OF TEACHERS AT BASIC AND SECONDARY SCHOOLS ON CHANGES OF EDUCATION INSTITUTIONS

S u m m a r y

The distribution of teachers at basic and secondary schools of Lithuania according to sex, age, education and length of service is described. Teachers engaged at basic and secondary schools form 2.1 per cent of the total number of employees, i.e. almost by 40 per cent more than the average

index of EU states (1.5 cent). Most rapidly the number of teachers engaged in 5–12 classes is increasing: from 1996 to 1999 their number increased by 11.2 per cent and the number of pupils – by 8.1 per cent.

Among teachers of basic education and secondary schools, men form one seventh (14.2 per cent) of teachers engaged on this level. However, heads of $\frac{2}{3}$ of the total number of basic education and secondary schools are men, while in EU states the number of men and women is the same.

Both in Lithuania and in most EU states the age of a majority of teachers is over 40, and this trend becomes more and more striking. The age of most teachers of basic education and secondary schools is under 50 years (76.4 per cent). Almost $\frac{1}{4}$ of teachers (23.6 per cent) are 50 and more years old. This index is close to the average index of EU (28 per cent).

In Lithuania, the number of teachers of the pensionable age is growing. In 1999 they formed $\frac{1}{7}$ of the total number of engaged teachers (14.5 per cent). This index is two times higher than the average of EU states. The “aging” of teachers at schools is predetermined both by objective factors (a certain conservatism of this profession) and the subjective ones: scanty salaries discourage young teachers from the school, and a natural aging of the staff of teachers takes place. On the other hand, the domination of teachers of mature age (and in particular the abundance of teachers of the pensionable age in comparison with EU states) and a low number of young pedagogues joining the staff of teachers prevent from a rapid implementation of public education reforms: many urgent transformations come into a collision with the opposition of elder genera-

tion, which are not disposed to change anything or to change themselves.

Most teachers engaged at basic education and secondary schools have university education. However, the share of teachers, engaged in 5–12 classes has slightly fallen down – from 87.3 (1995) to 86.9 per cent (1999). The share of teachers with college education grew up – from 9 per cent (1995) to 9.7 per cent (1999), although the absolute number of teachers with college education increased by 8 per cent. However, the share of teachers with secondary education fell down from 3.7 per cent (1995) to 3.4 per cent (1999). It may be supposed that the growing number of teachers with college education is caused by the reality of the social and economical life. On the worsening of financing of educational institutions (schools) it becomes more difficult to heads of schools to renovate the staff by engaging, professionals with a better education, because the offered salaries do not satisfy them.

There is a noticeable increase of the share of teachers with an experience of pedagogical work over 4 years (it increased from 87 to 90 per cent between 1995–1999). This tendency takes place both at urban and countryside schools. Simultaneously, the share of teachers with the experience of pedagogical work to 4 years at basic education schools reduced (within the said period it fell down from 13 per cent to 10.6 per cent). In order to overcome the disbalance of age groups at basic and secondary education schools and to ensure a natural changing of the staff, it is necessary to look for stimuli that would attract young teachers to school and first of all to fix a salary of a young teacher on starting the career no less than the average salary in the state, as it is common in most EC states.